

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی ، گروه جامعه شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش جامعه شناسی

عنوان :

بررسی گردش نخبگان سیاسی در ایران

مطالعه موردی دو دوره نمایندگان تهران در مجلس ششم (۱۳۷۸) و هشتم (۱۳۸۶)

استاد راهنما :

دکتر مهرداد جواهری پور

استاد مشاور :

دکتر حسن محدثی

پژوهشگر :

رضا مؤمن پور

تابستان ۱۳۹۰

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۰/۹/۳

دانشجوی کارشناسی ارشد آقا/خانم رضا مومن پور از پایان نامه خود

دفاع نموده و با نمره ۱۹/۵۰ بحروف نوزده و نیم و با درجه عالی

مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب رضا مومن پور دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۸۴۹۲۷۳۰۰ در رشته علوم اجتماعی - جامعه شناسی که در تاریخ ۹۰/۹/۳ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی گردش نخبگان سیاسی ایران، مطالعه موردی نمایندگان تهران در مجلس دوره های ششم و هشتم با کسب نمره ۱۹/۵۰ و درجه نوزده و نیم دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: رضا مومن پور

تاریخ و امضاء:

تقدیم بہ

ہمسرم، بہ پاس ہمراہی و صبر بی کرانش

تقدیم بہ

پدر و مادر م، بہ پاس زحمات بی دینشان

باسپاس از اساتید کرامتقدر

جناب آقای دکتر مراد جواهری پور

و

جناب آقای دکتر حسن مهدی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات طرح	
۱-۱	بیان مسئله..... ۲
۲-۱	هدفهای پژوهش..... ۴
۱-۲-۱	هدفهای کلی و جزئی پژوهش..... ۵
۳-۱	اهمیت و ضرورت..... ۶
۴-۱	فرضیه های تحقیق..... ۸
۵-۱	تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی..... ۹
فصل دوم: مطالعات نظری	
۱۳	مقدمه..... ۱۳
۱-۲	ادبیات نظری پژوهش..... ۱۴
۲-۱-۲	ویکو (گیام باتیستاویکو)..... ۱۴
۳-۱-۲	جان لاک..... ۱۵
۴-۱-۲	ژان ژاک روسو..... ۱۶
۲-۲-۲	نظریه نخبگان موسکا..... ۲۰
۳-۲-۲	دورکیم..... ۲۱
۴-۲-۲	ماکس وبر..... ۲۳
۵-۲-۲	ربرت میشلز..... ۲۵
۶-۲-۲	نظریه کارکردگرایی ساختاری تالکوت پارسونز..... ۲۶
۷-۲-۲	برنهام..... ۲۸
۸-۲-۲	سی رایت میلز..... ۲۸
۹-۲-۲	باتامور..... ۳۰
۱۰-۲-۲	ارالف دارندرف..... ۳۱

- ۳۲ ..... ۱۱-۲-۲ رابرت دال.....
- ۳۳ ..... ۱۲-۲-۲ کیت نش.....
- ۳۸ ..... ۳-۲ پیشینه ی تحقیق.....
- ۳۸ ..... ۱-۳-۲ رویکردهایی بر اساس دوره زمانی خاص.....
- ۴۰ ..... ۲-۳-۲ رویکردهایی بر اساس مطالعه تطبیقی، مقایسه ای.....
- ۴۲ ..... ۴-۲ چهارچوب نظری پژوهش.....
- ۴۳ ..... ۱-۴-۲ مفاهیم تلفیق پذیر دورکیم (همبستگی ارگانیک، تقسیم کار، تمایز اجتماعی).....
- ۴۴ ..... ۲-۴-۲ عوامل سیاسی، فرهنگی و تاثیر آن بر گردش نخبگان.....
- ۴۶ ..... ۳-۴-۲ شرایط تاریخی، سیاسی و گذرتاریخی نخبگان.....
- ۴۷ ..... ۴-۴-۲ امکان روند تعامل مدارانه گردش نخبگان در جامعه مورد نظر.....
- ۴۹ ..... ۵-۴-۲ ویژگیهای فردی نخبگان و عوامل موثر بر آن.....
- ۵۲ ..... ۵-۲ تعاریف نظری مفاهیم پژوهش.....
- ۵۲ ..... ۱-۵-۲ نخبه.....
- ۵۲ ..... ۲-۵-۲ نخبگان سیاسی.....
- ۵۲ ..... ۳-۵-۲ حکومت دموکراسی و غیردموکراسی.....
- ۵۳ ..... ۴-۵-۲ نخبگان حکومتی (ابزاری) و نخبگان فکری.....
- ۵۳ ..... ۶-۵-۲ مشروعیت سیاسی.....
- ۵۴ ..... ۷-۲-۵ دموکراسی.....
- ۵۴ ..... ۸-۵-۲ جامعه مدنی، جامعه توده وار.....
- ۵۵ ..... ۶-۲ پیوند نظری.....
- ۵۵ ..... ۱-۶-۲ نخبگان در نظریات پارتو و موسکا.....
- ۵۶ ..... ۲-۶-۲ دیدگاههای متناظر بر هم در نظریات وبرومیشلز.....

فصل سوم: روش پژوهش (متدولوژی)

مقدمه	۵۹
۱-۳ روش تحقیق	۵۹
۲-۳ نوع روش در پژوهش	۶۰
۳-۳ نقش تبیین در پژوهش	۶۰
۴-۳ روش تاریخی:	۶۱
۱-۴-۳ تبیین تاریخی	۶۲
۲-۴-۳ انواع تبیین تاریخی	۶۳
۵-۳ جامعه شناسی تاریخی (پیوند تاریخ و علوم اجتماعی)	۶۳
۶-۳ جامعه آماری و حجم آن	۶۴
۷-۳ تکنیک	۶۴
۸-۳ جمع آوری اطلاعات	۶۵
۹-۳ برخی از منابع اسنادی	۶۵
۱۰-۳ ارزشیابی و اطلاعات منابع	۶۵
۱۱-۳ تجزیه تحلیل و نتیجه گیری	۶۶

فصل چهارم: تحلیل یافته های تحقیق

مقدمه	۶۸
۱-۴ جریان های فکری نخبگان سیاسی	۶۸
۱-۱-۴ جریان های سیاسی پیش از انقلاب	۶۸
۱-۱-۱-۴ جریان شناسی سیاسی و مذهبی در دوره پهلوی اول	۶۸
۲-۱-۱-۴ جریان شناسی سیاسی مذهبی در دوره پهلوی دوم	۷۲
۳-۱-۱-۴ برخی از گروهها و احزاب فعال در دهه ۱۳۴۰	۷۳
۴-۱-۱-۴ گروهها و فعالان سیاسی در آستانه انقلاب اسلامی	۷۵
۲-۱-۴ جریان شناسی سیاسی بعد از انقلاب:	۷۶

۲-۴	فضای سیاسی اجتماعی موجود در هشت دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی.....	۸۴
۱-۲-۴	دوره اول مجلس.....	۸۴
۲-۲-۴	دوره دوم مجلس.....	۸۵
۳-۲-۴	دوره سوم مجلس.....	۸۶
۴-۲-۴	دوره چهارم مجلس.....	۸۶
۵-۲-۴	دوره پنجم مجلس.....	۸۸
۶-۲-۴	دوره ششم مجلس.....	۸۹
۷-۴	تعداد نمایندگان به تفکیک جنسیت دوره هشتم.....	۱۰۰
۷-۲-۴	دوره هفتم و هشتم مجلس.....	۱۰۲
۳-۴	برخی از طرح ها و لوایح مصوب و غیر مصوب و نطقهای نمایندگان در مجلس ششم و هشتم	
۱۱۳	.....	۱۱۳
۱-۳-۴	مروری بر طرح ها و لوایح مصوب و غیر مصوب و اتفاقات مجلس ششم.....	۱۱۳
۷-۴	تعداد مصوبات مجلس در هفت دوره قانون گذاری پس از انقلاب.....	۱۱۳
۲-۳-۴	بررسی برخی از نطقهای نمایندگان ششم و هشتم.....	۱۲۰
۴-۴	تجزیه و تحلیل یافته ها و بررسی فرضیات.....	۱۲۷
فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات		
۱۵۵	مقدمه.....	۱۵۵
۱-۵	نتیجه گیری.....	۱۵۵
۲-۵	پیشنهادات برای محققین بعدی.....	۱۵۹
۱۶۰	پیوست ها و ضمائم.....	۱۶۰
۱۷۷	منابع.....	۱۷۷

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۲-۲ مقایسه دیدگاه های نظری مرتبط با نخبگان سیاسی در میان نظریه پردازان	۳۷
جدول ۳-۲ طبقه بندی روش شناسانه چند پژوهش انجام شده در حوزه نخبگان	۴۲
جدول ۱-۴ اسامی نمایندگان شهر تهران در مجلس ششم	۹۱
جدول ۲-۴ میزان آرا نمایندگان تهران در شش دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی	۹۳
جدول ۳-۴ تعیین شاخص و میانگین آراء هریک از احزاب در انتخابات دور ششم مجلس	۹۵
جدول ۴-۴ تعیین ضریب پراکندگی آراء هر یک از احزاب در انتخابات دور ششم مجلس	۹۶
جدول ۵-۴ اسامی نمایندگان شهر تهران در مجلس	۱۰۴
جدول ۶-۴ وضعیت سیاسی ، اجتماعی موجود در فضای انتخاباتی مجلس شورای اسلامی به تفکیک هشت دوره انتخابات برگزار شده	۱۱۱
جدول ۷-۴ تعداد مصوبات مجلس در ۷ دوره قانون گذاری پس از انقلاب	۱۱۳
جدول ۸-۴ برخی از طرح ها و لوایح مصوب مجلس ششم	۱۱۷
جدول ۹-۴ برخی از طرح ها و لوایح مصوب و غیر مصوب مجلس هشتم	۱۱۸
جدول ۱۰-۴ مروری کوتاه بر نگرشهای قابل توجه در برخی نطقهای مورد بررسی	۱۲۶
جدول ۱۱-۴ خارج شدگان از دولت خاتمی	۱۳۰
جدول ۱۲-۴ خارج شدگان از دولت احمدی نژاد	۱۳۱
جدول ۱۳-۴ وضعیت مطبوعات در سه دهه پس از انقلاب	۱۳۸
جدول ۱۳-۴ انتخابات و همه پرسی های دوره جمهوری اسلامی و درصد مشارکت مردم در آنها	۱۴۱
جدول ۱۴-۴ نظر سنجی از نگرش مردم در مورد دولتمردان	۱۴۵

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
۴۸.....	نمودار ۱-۲ سطوح مفهومی.....
۵۰.....	نمودار ۲-۲ مدل تحقیق.....
۹۴.....	نمودار ۱-۴ میانگین آرای کاندیداهای پانزده حزب و دسته سیاسی.....
۹۴.....	نمودار ۲-۴ ضریب پراکندگی آرای کاندیداهای پانزده حزب و دسته سیاسی.....
۹۸.....	نمودار ۳-۴ میزان تحصیلات نمایندگان دوره ششم تهران.....
۹۸.....	نمودار ۴-۴ میزان تحصیلات نمایندگان دوره هشتم تهران.....
۹۹.....	نمودار ۵-۴ تعداد نمایندگان روحانی و غیر روحانی در مجلس دوره ششم تهران.....
۹۹.....	نمودار ۶-۴ تعداد نمایندگان روحانی و غیر روحانی در مجلس دوره هشتم تهران.....
۱۰۰.....	نمودار ۸-۴ تعداد نمایندگان به تفکیک جنسیت دوره ششم.....
۱۰۱.....	نمودار ۹-۴ سوابق نمایندگی نمایندگان دوره ششم.....
۱۰۱.....	نمودار ۱۰-۴ سوابق نمایندگی نمایندگان دوره هشتم.....
۱۰۶.....	نمودار ۱۱-۴ سهم هر یک از گروه های اصولگرا از آراء.....
۱۰۶.....	نمودار ۱۲-۴ توزیع نمایندگان.....
۱۰۷.....	نمودار ۱۳-۴ میزان آراء نمایندگان در دوره های اول و دوم انتخابات.....
	نمودار ۱۵-۴ درصد مشارکت جمعیت دارای شرایط رأی دادن در هشت دوره انتخابات مجلس
۱۰۸.....	شورای اسلامی « استان تهران ».....
۱۲۹.....	نمودار ۱۱-۴ همبستگی ارگانیک و مکانیک و قوانین حقوقی در جامعه مورد بررسی.....
۱۴۴.....	نمودار ۱۴-۴ نمودار مفهومی بیان جایگاه نخبگان فکری و ابزاری.....

چکیده

در تحقیق حاضر که در حوزه جامعه‌شناسی سیاسی تنظیم شده است، گردش نخبگان سیاسی در ایران به عنوان یکی از مشخصه‌های پویایی در تحولات سیاسی مورد بررسی واقع شده است. در این تحقیق متغیر وابسته گردش نخبگان سیاسی است که با تمرکز بر جایگاه مجلس مورد بررسی قرار گرفته است. متغیرهای مستقل در این تحقیق عبارتند از:

۱- تمایز پذیری اجتماعی . ۲- تنوع نمایندگان مجلس. ۳- نشریات و مطبوعات سیاسی . ۴- مشارکت سیاسی. ۵- نظام سیاسی و اجتماعی

با توجه به گستره مفهومی و نظری موضوع تحقیق از نظریات کلاسیک و مدرن در خصوص این موضوع استفاده شده است. در برخی نظریات گردش نخبگان را عامل اصلاح سیاسی جامعه، و عدم گردش نخبگان را منجر به دگرگونی و انقلاب دانسته‌اند. در برخی نظریات دیگر نیز موضوع نخبگان با رویکرد سازمانی و اقتصادی مورد بررسی واقع شده است.

از لحاظ روش شناختی در این تحقیق با توجه به ساختار اصلی، اهداف، و فرضیه‌ها از روش جامعه‌شناسی تاریخی و فن رجوع به داده‌های اسنادی و تاریخی استفاده شده است. براساس یافته‌های تحقیق مهمترین عوامل موثر بر گردش نخبگان سیاسی را می‌توان این چنین بیان کرد:

وجود آزادی‌های لازم در ایجاد تشکلهای سیاسی و مدنی

اهمیت یافتن انتخابات و استقلال نهادهای انتخابی

تساوی شرایط فعالیتهای اقتصادی در دو بخش خصوصی و دولتی

ویرایش ذهنیت تاریخی از عدالت اجتماعی متأثر از نگرشهای چپ‌گرایانه

تلقی عقلمدارانه از آزادی و درک متعارف از مشارکت و نقش آفرینی سیاسی

واژگان کلیدی: گردش نخبگان، مشارکت سیاسی، انتخابات، قدرت سیاسی.

فصل اول

کلیات طرح

۱-۱ بیان مسئله:

از آنجا که رابطه دولت و ملت در جامعه شناسی سیاسی یکی از موضوعات قابل توجه است، می توان آن را از جهات مختلف و در حیطه های اکتشافی منحصر به فردی مورد پژوهش قرار داد. بر این اساس موضوع از دو دیدگاه قابل بررسی است. به طوری که علم سیاست بر مبنای پارادایمهای موجود در این رشته از صاحبان اصلی قدرت در قالبهای سنتی و مدرن، یعنی حکومتها به پایین ترین لایه های آن در سطح جامعه می رسد، در صورتیکه جامعه شناسی سیاسی می کوشد رابطه میان قدرت دولتی و قدرت اجتماعی را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. به عبارت دیگر جامعه شناسی سیاسی در مطالعه و بررسی قدرت سیاسی از قاعده هرم به شکل گیری و تکوین حکومتها و قدرتهای سیاسی نظاره گر است و نوع تعامل توده های مردم را با حکومت مورد تحلیل قرار می دهد. و قبل از همه به بررسی شرایط اجتماعی و سیاسی جوامع می پردازد که قدرت در آن اعمال و محدود می شود. از همین رو در این پژوهش هدف بررسی لایه های مختلف قدرت در عرصه سیاسی جامعه ایران است که از زوایای خاص قابل بررسی است.

این قدرت البته می تواند ریشه هایی از نوع اشراف سالارانه^۱ و یا مردم سالارانه^۲ داشته باشد و نیروهای تعیین کننده در مسیر رسیدن به قدرت می توانند در قالبهایی چون کثرت گرا^۳ و توده وار^۴ و یا نخبه گرا^۵ باشند و یا تلفیقی از آنها.

---

^۱ -aristocracy

^۲ -democracy

^۳ -pluralistic

^۴ -mass

^۵ -elitist

در هر صورت این پژوهش با توجه به روند تاریخی اجتماعی حاکمیت‌های سیاسی در ایران که به صورت سلطنتی، مشروطه، و جمهوری قابل ترسیم است. بیش از همه بر تحلیل نیروهای سیاسی در عرصه تاریخی و اجتماعی جامعه ایران پس از انقلاب اسلامی تمرکز دارد تا بر مبنای آن و با توجه به رابطه دولت و جامعه، امکان بررسی دقیقتر گردش نخبگان را در جامعه مورد نظر فراهم نماید.

لاسول در مورد نخبگان می نویسد: "تقسیم بندی جامعه به دو گروه نخبه و توده یک اصل کلی و جهان شمول است، حتی در یک جامعه دموکرات نیز گروهی در ابعاد وسیعی اهرمهای قدرت را در اختیار دارند و اکثریت در مقایسه با آنها تنها در بخش ناچیزی از قدرت سهیم هستند." (هرمان زیگلر و دیگران، ۱۳۷۲، ۲).

همچنین بشیریه در تعریف نخبگان سیاسی بیان می کند که: "نخبگان سیاسی در یک تعریف کلی افرادی هستند که بطور مستقیم یا غیرمستقیم در تصمیم گیریها، برنامه ریزیها و تحولات سیاسی اجتماعی کشور مشارکت یا دخالت دارند." (۷۵:۱۳۸۱) اما در تقسیم بندی نخبگان به طور دقیق دیدگاهها و نظریات متفاوتی مطرح شده که دایره نخبگان را از سطح سیاسی فراتر می برد، به طوری که با توجه به نوع فعالیتهای اجتماعی و قابلیت به کارگیری اصطلاح نخبه؛ نه تنها در مورد هر یک از آنها دایره کاربرد این لفظ وسعت می یابد؛ چه بسا در پاره ای موارد ماهیت و جایگاه نخبگان را هم به چالش می کشد.

"پارتو که به احتمال تباین میان مقام نخبه انتسابی و توانایی و دستاورد واقعی؛ به خوبی آگاه بود؛ از بیشترین حد تحرک اجتماعی و آزادی مشاغل بروی همگان سر سخنانه دفاع می کرد. او این خطر را احساس می کرد که مقامهای نخبه که زمانی در انحصار مردان شایسته بود با گذشت زمان به دست کسانی افتد که از این شایستگی بی بهره اند." (کوهن، ۱۳۸۸: ۵۲۴)

پس نخبگان به عنوان طیفی از عناصر تعیین کننده و یا تثبیت کننده در استقرار قدرت در ساختارهای سیاسی دولتی و یا محلی موجود در یک جامعه یا به عنوان کارگزاران تغییرات سیاسی و اجتماعی قابلیت بررسی مختص به خود را دارند. پدیده نخبگان سیاسی در ایران

شاید در حیطه های مختلف، انسجام عملکردی و نهادی مورد نظر میلز را در بر نداشته باشد. ولی تاریخ معاصر ایران شاهد اتفاقاتی بوده است که به تناسب مشارکت سیاسی بیشتر عرصه هایی برای رشد دموکراسی و ارتباط نزدیکتر بین نخبگان و توده های جامعه فراهم آمد. بنا براین مسئله اصلی نه فقط گذر تاریخی به تعاملات نخبگان با یکدیگر و یا با توده هاست، بلکه پرسش اساسی این پژوهش این است که تا حد امکان و بدون هیچ پیش فرض و حکم ارزشی^۱ نسبت به صحت و یا عدم صحت عملکرد نخبگان در عرصه های سیاسی بتوان به این مسئله پرداخت که آیا در تعاملات سیاسی مندرج در تحولات سیاسی ایران که نخبگان بخش عظیمی از آن را رقم می زنند، گردش نخبگان قابل طرح و مشاهده است؟

۱-۲ هدفهای پژوهش:

از نکات قابل توجه در مورد هدف پژوهش این است که "یک تحقیق و یا پروژه تحقیقاتی ممکن است یک و یا چند هدف را تعقیب کند." (نورمن بلیکی، ۱۳۸۷: ۱۰۰) این نکته بیش از اینکه بخواهد یک پروژه یا پژوهش علمی را در نتیجه بخش بودن و هدفمندی ناقص و ناکارآمد جلوه دهد، شاید در حوزه علوم انسانی در بردارنده این نکته باشد که با رسیدن به هر یک از اهداف خاص و یا جزئی بتوان یک قدم به سوی کامل تر شدن هدف نهایی پژوهش پیش رفت، و با نگاهی دوباره به مسیر طی شده طرح جدیدی برای ادامه راه در ذهن تجسم کرد. لذا اهداف و راهبردهای هر پژوهش تا رسیدن به هدف کلی پژوهش ارتباطی طولی با هم دارند که معمولاً در تبیینهای علی^۲ بیش از همه قابل مشاهده اند.

بنا براین هدفهای مورد نظر در این پژوهش در ابتدا تبیینی کلی از وضعیت گردش نخبگان سیاسی در ایران است که پس از آن هدفهای جزئی تری در مورد زمینه های امکان پذیری گردش نخبگان را مورد توجه قرار می دهد.

---

^۱ -judgement of value

^۲ -causal explanations

۱-۲-۱ هدفهای کلی و جزئی پژوهش:

به طوریکه برخی از نظریه پردازان نخبه گرایی "گردش نخبگان را واقعیتی عینی و شرطی برای استمرار موجودیت جامعه به سوی پیشرفت دانسته اند." (گی روشه، ۱۳۸۳:۱۱۷) این پژوهش در پی تبیین کیفی گردش نخبگان در ساختار سیاسی ایران پس از انقلاب اسلامی است، که البته رصد کردن این هدف با ارائه رویکردهای سیاسی نخبگان بر اساس برخی ویژگیهای آنان همچون «نفوذ»^۱ و «توانایی و بینش» در صحنه های سیاسی اجتماعی و پارلمانی کشور امکان پذیر می گردد، و براین اساس این پژوهش می تواند چگونگی گردش نخبگان را بر مبنای برخی از متغیرهای مطرح شده مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهد.

با توجه به ارتباط و تأثیرگذاری نسبی متغیرهای متعددی چون پایگاه اجتماعی، سطح تحصیلات، نبوغ شخصی و... در قرار گرفتن افراد جامعه در صف بندیهای سیاسی و شاخص شدن برخی از آنان به عنوان نخبه سیاسی است، که در نهایت می تواند بر دو شیوه «اشراف سالاری» و «مردم سالاری» بودن ساختار سیاسی و شکل گیری نخبگان سیاسی و کیفیت شکل گیری اقتصاد سیاسی دلالت داشته باشد.

از این رو هدف کلی این پژوهش بررسی گردش نخبگان سیاسی ایران می باشد که به تبع آن و با بررسی دو دوره نمایندگان تهران در مجلسهای ششم و هشتم هدفهای جزئی پژوهش به شرح زیر دنبال خواهد شد:

- توصیف نقصان در تمایز پذیری و عدم تعادل در خرده نظامهای اجتماعی؛
- شناخت طبقه اجتماعی تاثیرگذار در تغییر ساخت سنتی قدرت و سلطه سیاسی به ساخت عقلانی و قانونی قدرت؛
- تعیین اثرگذاری دو رویکرد رقابت پذیری یا حذف رقبای سیاسی برگردش نخبگان؛
- توصیف عملکرد نخبگان سیاسی در عرصه انتخابات مجلس و تصویب قوانین؛

---

^۱ -influence

- توصیف درک و کنش سیاسی نمایندگان جناح های سیاسی مطرح در هر دوره با توجه به موانع درونی و بیرونی مردم سالاری ؛

- توصیف اثر گذاری نمایندگان مجلس بر مبنای توانایی، بینش و نفوذ سیاسی بر فضای سیاسی حاکم بر مجلس؛

۳-۱ اهمیت و ضرورت

با توجه به اینکه نظریه پردازان مختلفی همچون «پارتو» «موسکا» «میلز» «باتامور» و بسیاری دیگر در حوزه جامعه شناسی سیاسی به موضوع نخبگان پرداخته اند و برخی از آنان به طور خاص گردش نخبگان را در جوامع توسعه یافته مورد بررسی قرار داده اند؛ اما طرح موضوع گردش نخبگان سیاسی در این پژوهش و استفاده از مطالعه موردی در بخشهایی از پژوهش می تواند این مزیت را داشته باشد که ما را در حوزه مورد مطالعه با عینت های بیشتری مواجه نماید. همان روندی که از مکتب شیکاگو به بعد مورد توجه و اقبال پژوهشگران واقع شد و پس از آن به تدریج در مطالعات و پژوهشهای علوم سیاسی نیز متداول گردید. " این مطالعات به طور گسترده در انسان شناسی اجتماعی مورد استفاده بوده اند، و اکنون در علوم سیاسی (مثل پژوهشهای مربوط به سیاست و حکومت) جامعه شناسی (مطالعات روی اجتماعات) مدیریت (مطالعات سازمانی) و برنامه ریزی (پژوهش درباره شهرها، مناطق و محله ها) مورد استفاده اند." (نورمن بلیکی، ۱۳۸۷: ۲۷۷) به این ترتیب اگر پژوهشگری در حوزه جامعه شناسی سیاسی، دیدگاهی را در زمینه «توسعه سیاسی» مارتین لیپست (غفاری ۱۳۸۴: ۵۰) که توسعه سیاسی را همزمان با توسعه اقتصادی بسیار با اهمیت دانسته است، مدنظر قرار دهد، می تواند آنرا حداقل با برخی از شاخصهای انسانی با دیدگاههای مشابه توسعه در جامعه مورد مطالعه مقایسه نموده و در نهایت نتایج قابل قبولی را ارائه دهد. لذا اهمیت موضوع طرح شده به روش یاد شده در وهله اول نبودن موضوع با توجه به تغییر و تحولات ایران پس از انقلاب اسلامی است. با توجه به اینکه نقش نخبگان در هر جامعه ای با توجه به نقش آفرینی سلبی و

ایجابی شان در ارائه آگاهیهای کاذب و آگاهی واقعی به جامعه مورد توجه قرار می گیرد و در نهایت به تناسب آن آگاهی بخشی در حافظه تاریخی توده های مردم مورد قضاوت واقع می شود. لذا نخبگان حوزه سیاسی به طور خاص با یکی از کار ویژه های اساسی خود یعنی تصمیم سازی و آگاهی بخشی، در افکار و اذهان نمود می یابند. اما به دلیل اینکه موضوع گردش نخبگان در جامعه ایران از نظر مطالعاتی به نسبت موارد مشابه در کشورهای توسعه یافته کمتر مورد اقبال واقع شده قابلیت بحث و پژوهش گسترده ای را دارد.

از سوی دیگر به دلیل این که تغییرات و دگرگونیهای سیاسی با ماهیتهای زمانی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت، امکان درک سیاسی و شناخت متغیرهای تأثیرگذار و تعیین کننده چون ماهیت قدرت حکومتها، سازمانهای سیاسی و مذهبی قدرت، و نهادهای قدرت توده های مردم را مشکل می سازد، لذا طرح چنین پژوهشهایی به دلیل این که در گذر زمان قوام می یابد و با افزایش فضاهای تعامل علمی و بهبود فرهنگ سیاسی مردم رابطه مستقیمی دارد، در نتیجه می تواند با لایه برداری از ماهیت وجودی و عملکردی نخبگان سیاسی در جامعه، تا حدودی کانون اصلی ذهنیت و تصمیم سازی نخبگان را در راستای منافع فردی و اجتماعی در جامعه مشخص نماید و در میان مدت شواهد قابل توجهی را در مسیر قضاوت نسبت به استراتژی و عملکرد نخبگان در اختیار مخاطبان خاص و عامه مردم قرار بدهد. به این معنا که ماهیت وجودی نخبگان که از اندیشه ها و تفکرات مورد علاقه و تجربیات اجتماعی و سیاسی تکوین یافته و عملکردشان نیز در سطح جامعه به تناسب جایگاه نخبگی آنان نمود می یابد، به طور آشکار مورد قضاوت واقع می شود و چون گذشته به ریشه ها و انگیزه های غیر قابل پیش بینی وابسته نخواهد بود.

نکته دیگری که بر اهمیت و ضرورت این پژوهش می افزاید مطالعه و به کارگیری دیدگاهها و چهارچوبهای نظری طرح شده در موضوع گردش نخبگان سیاسی است که افزون بر مشاهدات نظری می تواند تضادها و تشابهات معرفتی دیدگاههای نظریه پردازان با شرایط ویژه هر یک از جوامع در حال بررسی را مورد بررسی و سنجش دقیقتر قرار دهد و تأخر کارآیی